

95.755

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

18

A

KORVINA-KÖNYVTÁRBAN
MÁSOLT KÉZIRATOK
EMICH GUSZTÁV GYÜJTEMÉNYÉBEN.

FRAKNÓI VILMOSTÓL.

(EGY MELLÉKLETTEL ÉS A SZÖVEG KÖZT HÁROM HASONMÁSSAL.)

BUDAPEST.

AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KÖNYVNYOMDÁJA.

1903.

A
KORVINA-KÖNYVTÁRBAN
MÁSOLT KÉZIRATOK
EMICH GUSZTÁV GYÜJTEMÉNYÉBEN.

FRAKNÓI VILMOSTÓL.

(EGY MELLÉKLETTEL ÉS A SZÖVEG KÖZT HÁROM HASONMÁSSAL.)

BUDAPEST.

AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KÖNYVNYOMDÁJA.

1903.

N. lib.
849

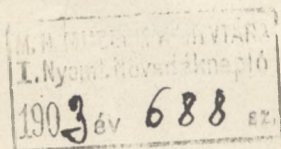
(Külön lenyomat a »Magyar Könyvszemle« 1901. évfolyamából.)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

95755

A »Magyar Könyvszemle« 1887-iki évfolyamában ismertettem egy Vitéz János váradi püspök által javított Korvin-kódexet, mely a berlini könyvpiacsról emőkei Emich Gusztáv lelkes és avatott könyvgyűjtő birtokába került. Megjegyeztem, hogy »az utolsó évtizedekben magyar bibliografiai szempontból érdekesebb régi kézirat nem került magán-gyűjtő birtokába, minélfogva hálával tartozunk Emich Gusztávnak azért, hogy egy fényes korszak becses emlékét idegen földről visszaszerezte hazánknak.«

Kiváló örömömmre szolgál, hogy ezt a nyilatkozatot tizenöt esztendő múlva ismételni alkalmam van.

Philipps angol könyvgyűjtő kézíratainak árúbabocsátása alkalmával, a nagyszámú értékes kéziratok lajstromának lapjain a következő vonta magára Emich figyelmét:

»*Thesaurus adversus haereticos* s. Cyrilli a Georgio Trapezuntio traductus cum dedicatione ad Alphonsum regem Aragoniae. — *S. Basili de divinitate filii et spiritus sancti adversus Eunomium* a Georgio Trapezuntio traductus. — *Ejusdem ad Amphilochem liber.* — *Aegypti Alexandrini opera.* — *Augustinus de spiritu et anima.* — Manuscript with illuminated border and arms at the foot of first page, bound in original oak boards, covered with stamped leather.«

Ezen leírásban semmi sem árulta el a kézirat magyarországi vonatkozását. A magyar könyvgyűjtő érdeklődését Trapezunti György neve kelthette föl; mivel ez a XV. századbeli humanista több munkáját magyar főpapoknak ajánlotta.

Emich megvásárolta a kéziratot és áldozatkészségét dúsan megjutalmazva láthatja annak konstataálásával, hogy a kötetben egybefoglalt öt munka Mátyás király budai könyvtárának kézírataiból másoltatott le.

Alljon itt mindenekelőtt bibliografiai leírása.

A XVI. század első negyedében készült. Papirra van írva, 29 cm. magas, 21 cm. széles.

Egykorú kötésének fatábláit préselt barna bőr borítja. A csatokból két töredék van rajta.

249 levelet számít.

Az első levélen újabb kézírással a kézirat tartalma hibásan és hézagosan van jelezve.

A 2. levél élén XVII. századbeli kéz följegyzé;

»Collegii Agensis Societatis Jesu Catalogo inscriptus.«

A kézirat e szerint a francziaországi ageni jezsuiták könyvtáraé volt, ahonnan kétségkívül a Jézus-társaság feloszlása után került magántulajdonba.

Öt különböző munkát tartalmaz, melyek négy kéztől származnak. Ezeket a következő módon jelezzük:

A) A kézirat első tulajdonosáé, Surriano Antalé, ki mint velencei követ Ulászló király udvaránál 1512-től 1516-ig működött.

B) A bolognai Marescalcus Lajosé.

C) Egy ismeretlen könyvmásolóé.

D) Egy másik ismeretlen könyvmásolóé.

I.

A 2-ik levélén kezdődik a kötetben foglalt munkák elsejének tartalommutatója, melyet A. keze írt.

»Duodecim librorum thesaurorum beati Cyrilli patriarchae Alexandrini ad fratrem suum Nemesinum adversus haereticos conscriptorum. Et capitulorum libros duodecim praedictos dividendum tabula haec est.«

Ez a tartalommutató két hasámban van írva; az egyik fekete tentával a fejezetek tartalmát, a másik veres tentával a fejezetek kezdőszavait tartalmazza.

Mindegyik lap felső szélén »Jesus et Maria« (szokásos rövidítéssel) látható.

Dei dedit eis potestatem filios dei fieri qui non ex sanguinibus neque ex uoluntate
carnis neque ex uoluntate uirg. Sed ex dei uoluntate Spiritus sanctus est
qui per filium suum ad salutem nos regenerat. In cuius nomine gratia filij dei affe-
rimur. Quod igitur Spiritus sanctus non uisibilis deus per quem uisibilis dei et gratiam effici-
mur ab ipso regenerari. Et autem et Spiritus sanctus fidelibus nascitur in salutem
torem habere. Deum ad hunc modum Spiritus sanctus uisibilis spiritus est uisibilis
omnis autem deus. Sed in se ipso uisibilis est quo uisibilis. Sic est inquit deus
qui natus est ex patre. Qualem autem uisibilis paracletus quomodo ego mittens
uobis a patre Spiritus uisibilis qui a patre procedit. Iste est Spiritus sanctus
benedictus. A deo patre Spiritus sanctus procedit qui Spiritus sanctus autem idem est deus
ipsius. Est autem deus pater benedictus. Quod igitur Spiritus sanctus qui a
deo procedit. Curatur uisibilis autem Spiritus sanctus. Iste est Spiritus sanctus
et omnia efficiunt. Si ipse Spiritus sanctus ut ipse et omnia. Eodem modo. Iste
non est. Amen. Laus deo

Absolut bare fippen indomst medfaldt konomst
 de ordig mactij M D vñj Legemst met mmo
 Sordt agst bdy jagst
 agst & mto vñj
 vñj mmo
 gong

SURRIANO KOLOFONJA SZENT-CZIRILL MUNKÁJÁNAK VÉGÉN.

Az 5., 6. levelek üresen maradtak.

A 7. levelén szintén A. kézzel Trapezunti Györgynek Alfonzhoz, Aragonia és Nápoly királyához, intézett ajánlólevele.

Az első oldal diszesen van kiállítva. A kezdőbetű (B) ibolyaszínű alapon arannyal van festve. Belőle kiágazik sokszínű virágfüzér, mely a lap két szélét fogja át. A lap alján : levélkoszorútól környezett címerpajzs, Surriano címerével : egyenlőkarú kereszt.

melynek felső része fehér, az alsó része fekete, amaz fekete ez fehér alapról emelkedik ki.¹

A 8. levelén kezdődik és a 116-ikon végződik Alexandriai Szent-Cyrrill munkájának latin fordítása, a B. kézirással, mely dísztelen, mondhatnók hanyag. Közben-közben egész lapokat az A. kéz irt le, a mely szöveg közé a fejezeteknek címét is beiktatta.

A lapszéleken egy ötödik kéztől származó jegyzetek sűrűn fordulnak elő.

A munka végén az A. kéztől származó következő sorok olvashatók :

»Absolvit hanc scripturam Ludovicus Marescalcus Bononien-sis die XXVIII. Martii MDXIII. legacionis mee anno secundo agens Bude apud serenissimum Wladislaum regem.«

Szent-Cyrrill ezen munkájának Trapezunti Györgytől származó fordítása számos kiadásban látott napvilágot.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában levő 1514-ik évi párisi kiadás a következő címet viseli :

»Praeclarum opus Cyrilli Alexandrini, quod thesaurus nuncupatur, quatuordecim libros complectens et de consubstantialitate filii et spiritus sancti cum Deo patre contra haereticos luculenter disserens.«

Eszerint tizennégy könyvre van osztva, míg az Emich-kéziratban tizenkettőre. Mindazáltal a tartalom azonos.

A párisi kiadásban az ajánlólevél nincs meg.

II.

A második munkának, melyet kéziratunk tartalmaz, Nagy-Szent-Bazil a szerzője.

A 117-ik levelen veres tentával, nagy betűkkel áll :

»Prefacio ad beatissimum patrem summum pontificem Eugenium quartum in oblacione libri beati Basilii contra Eunomium e graeco in latinum traducti.« Szerzője Bessarion bibornok.

A kezdőbetű (szintén B.) egyenlő azzal amit fentebb ismer-

¹ V. ö. Le arme overo insegne di tutti li nobili della magnifica et illustrissima città di Venetia c' hora vivono. (Velencez, 1596.)

PREFATIO AD BEATISSIMUM PATREM
SYMMON PONTIFICEM EVGENIUM
QUARTUM IN OBLATIONE LIBRI BEATI
BASILII CONTRA EUNOMIUM EGREGIO
IN LATINUM TRA DUCTUM

BEATISSIMO PATRI EVGENIO
Pape Anaxo sanctissimo maximoq; pontifici
Byssation cardinalis grecus basilice xij apostolorū
aliquē sanctitati sue dicatissimus Quum cogitarem p̄
sanctissime quidnā tibi congruū offeram manus tū pro
ista preclarissima latinorum atq; grecorum adeo p̄ te
tuosq; labores curas opem impensamq; ingentem unione
perfecta tū pro clementia atq; inenarrabili benivolentia
erga me tua nihil prestantius nihil agius nihil profecto
gratius tibi potui invenire q̄ aliquid quod ad noscam
permeat sanctam religionem tibi offerre quā ista omnia
huius seculi te neglexisse percepimus ac illa que sola
permanēt desiderasse Nam tu ille es qui christum ab
ip̄a sequutus adolescētia es tu qui a teneris ut aiunt
unguialis mundum et omnia neglexisti mundana ieiuncto et
merito non modo in hoc seculo centuplum tibi redduit dñus

SZENT-BAZIL MUNKÁJA CZÍMLAPJÁNAK FELSŐ RÉSZÉ.

tettem. Azonban a belőle kiemelkedő színes virágfűzér kisebb méretű és kevésbbé diszes.

A 118 levélen :

»Georgii Trapezuntii, ad reverendissimum patrem Bessarionem cardinalem exhortantem ad traductionem magni Basilii responsio.

A kezdőbetű (A) nem készült el, helye üresen maradt.

A 119. levélen:

»Beati Basilii Cesaree archiepiscopi Capadociensis, de divinitate filii et spiritus sancti adversus Eunomium incipit.»

A kezdőbetű szintén nem készült el.

137. levélen:

»Eiusdem magni Basilii sermo secundo (*sic*) de filio, in refutationem dogmatis Eunomii.«

Egyszerű kezdőbetűvel.

A 157. levélen:

»Eiusdem magni Basilii contra Eunomium liber tercius de spiritu sancto incipit.«

A kezdőbetű helye üres.

A 161. levélen:

»Prologus quarti libri incipit.«

A kezdőbetű helye nincs kitöltve.

A 162. levélen:

»Eiusdem magni Basilii questiones et solutiones super his que ex novo ac veteri testamento adversus filii deitatem Eunomiani arguunt.«

A kezdőbetű helye üres.

A 184. levélen végződik a munka:

»Finis librorum beati Basilii contra Eunomium.«

Az egész a C. kéz írása, mely gyakorlott olasz másolóra utal.

A kézirat tulajdonosa ezt a másolatot összevetette két kéz-irattal és az eltéréseket a munka egy részében megjelölte; megkülönböztetvén azt a kéziratot, melyet a másoló használt egy másiktól, mely a másolónak nem állott rendelkezésére. Ez utób-bira többször utal ilyenforma lapszéli megjegyzéssel: »In alio exemplari desunt hec verba.«

Ebben az utóbbi kéziratban talált egy ajánlólevelet, a mely az előbbiben nem volt meg. Azt ő sajátkezűleg írta le arra az üres helyre, melyet a 116. levélen a Cyrill-féle munka végén talált. Czime:

»Ad Joannem archiepiscopum Strigoniensem Georgii Trapezuntii in traductionem librorum magni Basilii contra Eunomium praefatio.«

Az ajánlólevél végén feljegyzi:

»Hanc epistolam in alio exemplari preibat immediate prohemium et erat dedicatio libri; deest autem epistola et Bessarionis et Georgii ad Bessarionem.«

orator scribere explevi, legacionis mee anno secundo, ex satis depravato codice, quod in regia biblioteca habetur.«

A munkának a Migne-féle Patrologiában közzétett szövege más fordítótól ered.¹

IV.

A 205. üres levél után, a 206-on kezdődik a negyedik munka, mely szintén az A. kéz írása.

Czimet nem visel. A másoló üres helyet hagyott számára.

A munka végére, a 215. levélen, veres tentával ezt a megjegyzést helyezte:

»Aegyptus Alexandrinus explicit. Hunc librum complevi scribere die prima Decembri MDXIII. Bude. Fuit autem habitum et transumptum ab exemplari quodam habito in libraria regia. Et hunc librum sequitur alius liber Lactantii Firmiani de ira et de furore Dei. Et ego quia libellus hic jacet sine titulo, ignoraveram, cuius auctoris fuerit istud Aegyptii Philosophi, si ipsius Lactantii vel alterius. Intus est tamen appositum: Aegyptus Alexandrinus explicit.«

Észerint abban a kéziratban, a melyből lemásoltatott ez a munka, czíme nem volt megjelölve, és a másoló kétségben volt az iránt, hogy ki a szerzője.

Ezt én sem vagyok képes megállapítani.

A munka párbeszéd, melyet Aegyptius nevű alexandriai bölcsész folytat Euxites bölcsésszszel, kit útjában Athén felé a vihar az egyiptomi partra vetett ki. Társalgásuknak tárgyúl a lélekről szóló tan szolgál, amint azt a régi görög és a későbbi neo-platonikus bölcsészek fejtegették.

Kétes tehát, vajjon a keresztény időszámítás első századaiban virágzó, vagy a XV. században új életre ébresztett neoplatonikus bölcsészeti iskola mesterei között kelljen keresnünk a szerzőt.

V.

A 216. levélen kezdődik az utolsó munka, a melynek élén a czím és a kezdőbetű számára fenntartott üres hely betöltetlenül maradt. A D. kéz írása, mely nem olyan díszes mint a C. kézé, de olvashatóbb mint az A. és B. kezéé.

¹ I. m. IV. 67—218.

A végén a 242-dik lapon semmiféle jegyzet nem áll.

Könnyen megállapítható, hogy Szent-Ágostonnak »De spiritu et anima« című értekezésének 33 fejezete áll előttünk, mely teljesen azonos szövegben található föl a nyomtatott kiadásokban. A 34—65 fejezeteket a másoló mellőzte.¹

* * *

Kivételes értéket kölcsönöz ennek a kéziratnak az az egyéniség, a ki tartalmát részben másolta, részben másoltatta és javította; de még inkább az a körülmény, hogy a budai Korvin-könyvtár kézírataiból végezte, illetőleg végeztette a másolást.

Nevét seholsem írja ki teljesen, de megállapítását könyvívé tette.

Négy helyen szól magáról és az időpontról, a mikor a másolások végeztettek. Ezek a feljegyzések kronológiai sorrendben így hangzanak:

a) A 178. levélen: »22 Septembris 1513 legacionis mee mense 16.«

b) A 204. levélen: »25. Octobris 1513 ego A. S. D. pro illustrissimo duce Veneciarum apud . . . Wladislaum . . . regem orator scribere explevi.«

c) A 215. levélen: Hunc librum complevi scribere die 1 Decembri 1513 Bude.«

d) A 109. levélen: »Absolvit hanc scripturam Ludovicus Marescalcus Bononiensis die 28 Martii 1514 legacionis mee anno secundo agens Bude apud . . . Wladislaum regem.«

Az »A. S. D.« kezdőbetűk, melyekkel a 204. levélen találkozunk, »Antonio Surriano dottor« nevét rejtik.²

A velencei köztársaság kormányánál a camerlengo (kincstárnok) tisztet töltötte be, mikor Pasqualigo Péter magyarországi követ visszahivatása után, a senatus által 1512 ápril 15-iki ülésében Velence képviselétével a magyarországi királyi udvarnál megbízott. Június 1-én elhatározott, hogy másnap induljon Chioggiából hajón Zengbe, s onnan küldött első jelentése június 18-ikán olvastatott föl a tanácsülésben. Zágrábban várakoztak rá a király küldöttei, kik őt Budára kísérték. Itt négy évig működött. Tanuja volt

¹ S. Augustini opera omnia. Ed. Migne. (Páris, 1865.) VI. k. 779—805.

² A velencei diplomaták, kik tudori fokozattal is dicsekedtek, ennek címét állandóan használták.

a pórlázadás iszonyainak, Ulászló király halálának és II. Lajos trónraléptének. Hazánk politikai életének ezen sivár korszakában nem nyílt alkalom arra, hogy jelentékenyebb akcióban részt vegyen. Mindazáltal élénk érdeklődéssel kísérte a magyarországi eseményeket s hetenként pontos, kimerítő jelentéseket küldött. Ezek csak azokban a másolatokban és kivonatokban maradtak fön, melyeket Marino Sanuto a XVI. század második felében szerkesztett híres diarium-jába fölvett.¹

Az 1516-dik év elején, betegeskedésére hivatkozva, szorgalmazni kezdette visszahívását. Óhajításának eleget tett a signoria. Utódának Budára érkezése után július 8-ikán vett bucsút az udvartól, augusztus 21-ikén hajóra szállott, a mely soká vihar által hányattatott az Adrián, s kalózok hatalmába került, a kik őt, titkárával együtt a császári fennhatóság alatt álló Maranóba fogóságba hurczolták, a melyből csak negyedfél hónap múlva, váltságdíj lefizetése mellett, szabadult meg. Így csak december 18-ikán tehette meg a senatus előtt végjelentését magyarországi működéséről. Egy ideig a köztársaság belső igazgatásában alkalmaztatott; de már 1518-ban Angolországba küldetett követül.²

Tudományos hajlamai és munkássága felől a történeti emlékekben, az olasz bibliografiai munkákban semmit sem találunk feljegyezve.³

Az Emich-féle kézirat tanúságot tesz komoly érdeklődéséről, melyet a régi latin irodalom művei iránt táplált és alapos készült-ségéről, mely azoknak értékesítésére képessé tette.

Budai tartózkodása alatt szabad idejének jó részét a királyi könyvtár irodalmi kincseinek szentelte.

Ismeretes, hogy II. Ulászló uralkodása alatt Mátyás híres gyűjteményét elhanyagolták; legértékesebb könyveit elajándékozta a király, vagy elidegenítették az udvari emberek. 1520-ban a

¹ »I. Diarii di Marino Sanuto.« Két példányban léteznek, az egyik a velencei, a másik a bécsi állami levéltárban őriztetik. Az utóbbiból Wenzel Gusztáv közrebocsátotta a régi Történelmi Tár XIV., XXIV. és XXV. kötetiben a magyarországi vonatkozású részleteket. Az előbbinek teljes kiadása jelent meg legújabbban. Surriano jelentései a XIV—XXIII. kötetekben (Velence, 1887—88.) foglaltatnak.

² Mindezt az imént idézett munka XXII—XXV. köteteiből tudjuk.

³ Megkeresésemre Veress Endre dévai tanár szíves volt Velenczében nyomozásokat tenni, melyek azonban eredménytelenek maradtak.

velencei köztársaság budai követségének titkára, Massero Ferencz egyik barátjának írja: »A könyvtárról elmondhatom, hogy benne voltam, de nem találtam egyetlen jó könyvet sem. Az értékeseket mind ellopták.« Mindazáltal hogy ezt szó szerinti értelemben venni nem szabad, maga vallja; mert elmondja, hogy látott longobard betűkkel írt ősrégi Virgilius-kódexet, egy »szép« Cicerót, számos régi görög kéziratot sat.¹

Miután a könyvtár pusztulása természetszerűen Ulászló élete végén és Lajos uralkodása elején vette föl a legnagyobb mérvet, — 1512-ben, Surriano megérkezése idejében, még bőségesen tartalmazott nagyértékű kéziratokat.

A jó alkalmat a diplomata arra kívánta fölhasználni, hogy magának másolatokból gyűjteményt állítson össze.

Kétségtelenül ennek csak egy kis részét őrizte meg a szerencse kedvezése az Emich-kódexben, de — ez Surriano szorgalmáról teljes fogalmat nyújt nekünk.

1513 szeptember 22-ikén kezdette meg sajátkezűleg Nagy-Szent-Bazil a Szentlélekről szóló munkájának másolását, a mit már október 26-ikán befejezett.

Alig öt héttel utóbb, december 1-én, végezett a neoplatonikus munka másolásával.

Ugyanakkor lemásoltatta Szent-Cyrrill egyik polemikus könyvének latin fordítását, a bolognai származású Marescalcus Lajossal, a ki 1514 márczius 28-ikán mutatta be a kész munkát. A tartalommutatót hozzá és a fordítóinak, Trapezunti Györgynek, ajánlólevelét a követ maga másolta le. Sőt helylyel-közzel egyes lapokat a munka szövegében szintén maga másolt. A 3, 4, 7, 10, 12, 15, 34, 54, 55, 56, 63, 77. leveleken találkozunk kezével. A fejezetek tartalomjelző címeit is nagyrésztben a követ írta be veres tentával.

Ebből azt következtethetjük, hogy Marescalcus nem hivatásos könyvmásoló volt, a mit gyakorlatlan írása is elárul, hanem a követ szolgálatában állott s állandóan házánál tartózkodott; úgy hogy Surriano, a mikor ráért, maga vette át a másolás munkáját.

Szent Bazil Eunomius ellen írt görög munkájának latin fordításával, melynek másolatát készen nyújtotta be neki a másoló,

¹ Ezen levél is Marino Sanuto munkájában van.

behatóan foglalkozott. Surriano, amennyiben azt két kézirattal összevetette, kiigazította, jegyzetekkel látta el.

Azt, hogy a Budán készült másolatok a királyi könyvtár kézirataiból készültek, Surriano maga két helyen feljegyezte.

Szent-Bazilius a szent lélekről szóló munkája fordításának másolata végén a velencei diplomata megjegyzi, hogy »a királyi könyvtár eléggé romlott példányából« írtta le.

Hasonlóképen a neo-platonikus munkát is »a királyi könyvtárban őrzött példányból« másolta.

Az öt munkából, a melynek másolatát az Emich-kódex tartalmazza, eredetije kettőnek maradt fenn. Fentebb kiemeltük, hogy Szent-Bazilnak Eunomius ellen írt munkája latin fordításából két példány állott Surriano rendelkezésére. Az egyikben megvolt a fordítónak, Trapezunti Györgynek Vitéz Jánoshoz intézett ajánlólevele, de hiányzott Bessarion bibornoknak Trapezunti Györgyhöz írt megbízólevele és ennek válasza; a másikban megvolt az a két levél, de hiányzott a magyar főpaphoz szóló ajánlóirat.

Különös véletlen, hogy mind a kettőt megőrizte a bécsi udvari könyvtár, latin kéziratainak sorozatában 831 és 4087 számok alatt.

Az utóbbi Korvin-kódex magában foglalja Szent-Baziliusnak Amphilochiushoz írt könyvét is, a mely az Emich-kéziratban a harmadik helyet foglalja el.¹

Eszerint öt olyan munkával ismertet meg az Emich-kódex, melyek Mátyás könyvtárában megvoltak, és mind ritkaságuk, mind szövegük megbízhatósága tekintetében az olasz diplomata-tudós szemeiben érdemeseknek tünnek föl arra, hogy róluk másolatokat készíttessen, a melyek Olaszország tudományos gyűjteményeit voltak hivatva gazdagítani.

Azon óhajtás kifejezésével zárom be ismertetésemet, hogy a kézirat szerencsés megszerzőjét könyvgyűjtői tevékenységében még többször érjen hasonló szerencse, mint az, a mely ezen kézirat megszerzésével neki osztályrészül jutott.

¹ Denis. Codices Manuscripti Theologiae Bibliothecae Palatinae Vindobonensis. II. k. I. r. (Bécs, 1799.) 457, 466. Tabulae Codicum Manuscriptorum in Bibliotheca Palatina Vindobonensi asservatorum. (Bécs, 1864.) I. k. 140., III. k. 400. l.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

